

EEN ONBEKEND SINT-PIETERSPLEIN

door

Juliaan H.A. DE RIDDER

Het Sint-Pietersplein is met zijn oppervlakte van 18.700 m² het grootste plein van Gent. Het is veel wijder dan de drie overige grotere pleinen van de stad, de Kouter, de Vrijdagmarkt en het Jacob van Arteveldeplein, die respectievelijk een oppervlakte beslaan van 12.025 m², 11.000 m² en 10.032 m². Het maakt op de beschouwer die het voor de eerste maal beëft een enorme indruk van weidsheid en uitgestrektheid. Een rechthoek van 220 m lengte bij 85 m breedte zonder een enkel rustpunt voor het oog, is dan ook een ruimte binnen een bebouwde kom die slechts zelden in een stad voorkomt. Te meer daar men van bij de eerste oogopslag merkt dat het hier gaat over een kunstmatig geschapen open vlakte, en niet om de aanpassing van een oorspronkelijke en natuurlijke biest of kouter of dries bijvoorbeeld, die in vroegere levensmilieus hun eigen welomschreven doel en functie hadden. Dat het Sint-Pietersplein echter tot één grote parkeerplaats is geworden, ligt heden normaal in de aard der dingen...

De aanleg van dit plein was eigenlijk een logisch gevolg van de verbazingwekkende uitbreiding die Gent heeft gekend in de negentiende eeuw, die speciaal voor ons land zo bruisend van leven is geweest op alle gebied ; op het industriële zowel als op het politieke en artistieke vlak een eeuw van evolutie en revolutie. En voor de hoofdplaats van Oost-Vlaanderen betekende deze periode alvast een expansie van haar grondgebied in alle richtingen, weg uit de prangende omwalling van de achttiende eeuw.

In het zuiden van de stad lag de omgeving van de Blandijnberg er sedert de afbraak in 1799 van de vroegere parochiekerk van Onze-Lieve-Vrouw in het noordoosten van het Sint-Pietersplein, als een ware puinhoop bij. En deze verwaarloosde toestand was zo mogelijk nog erger geworden nadat, in 1811, aan de zuid- en zuidwestkant de residentie van de abt en de proosdij van de gewezen Sint-Pietersabdij eveneens gesloopt waren. Heel die buurt zag er uit als één ontzaglijk, geweldig geaccidenteerd en van west naar oost en van noord naar zuid afhellend terrein, van niet minder dan 435 meter lengte bij een breedte die varieerde van 90 tot zelfs 200 meter. Weliswaar stonden er naar het noorden en het zuiden van die woestenij ettelijke krotwoningen verspreid, doch deze droegen er enkel maar toe bij om de indruk van desolaatheid en onveiligheid nog te vergroten.

In 1847 dan besloot de zeer aktieve schepen van Openbare Werken, De Pauw, eens en voorgoed dat verachterde stads gedeelte te saneren. Deze vage grond, die zich uitstreckte van aan de huidige straat Blandijnberg tot aan de straat Voetweg halverwege de Overpoortstraat, moest worden omgevormd tot een plein, dat op zijn beurt de kern zou worden van een

hele vernieuwing van dit zuiderkwartier. Deze niet gemakkelijke opdracht gaf hij aan de stadsarchitect-inspecteur, Charles Le Clerc-Restieaux¹. En deze heeft zich met ere gekweten van zijn moeilijke taak.

Hij heeft zelfs niet maar één doch tegelijk twee pleinen ontworpen en gerealiseerd. Het ene is het ons zo vertrouwde eigenlijke Sint-Pietersplein, waarvan hij meteen een 'Gesamtkunstwerk' heeft gemaakt, gezien hij ook de omringende huizenrijen heeft gekoncipieerd in een vrij sobere neoklassieke stijl, zodat het geheel renuïscenties oproept aan het Brusselse Koningplein, schepping van de Franse architect Barnabé Guimard in 1774-75. Het tweede plein echter ligt naast het grote plein recht tegenover de barokke Onze-Lieve-Vrouw-Sint-Pieterskerk, op een terras van drie meter hoogte en is te bereiken langs drie monumentale trappen. Deze zijn ingewerkt in een natuurstenen muur, bekroond met een borstwering van balusters, vier hoge kandelabers op sfinxachtige voet en een tiental ruime schalen, allemaal in gietijzer. Het heet Sint-Amandplein en heeft een oppervlakte van 40 bij 70 meter. Als men door de Sint-Amandstraat wandelt, loopt men er onachtzaam aan voorbij, want men denkt dan dat deze parkeerruimte (natuurlijk!) gewoon een verbreding van de straat is, waar tegen de balustrade nog enkele bomen vergeten staan. Het concept van dit zijplein is buitendien helemaal in de verdrukking gekomen, doordat alleen nog aan de zuidkant ervan iets is overgebleven van de originele eveneens neoklassieke opstand van het gebouwencomplex. Voor het overige is het standbeeld van Arnulf I (918-65), graaf van Vlaanderen en beschermer van de abdij, dat op dit plein was voorzien, er ook nooit gekomen. Wel had men van hierboven een vrij uitzicht op de kerk, daar op het benedenplein de beplanting met een dubbele rij bomen — een honderdtal — een ruime vrije strook liet van terras naar kerk.

De beide pleinen kwamen eerst in 1851 klaar, omdat het werk door de ongeregelde jaren 1848-49² enkele keren onderbroken was geweest. Door hun aanleg ontstonden heel wat nieuwe straten in de onmiddellijke omgeving, en tussen de Blandijnberg- en Rozierstraten richtte dezelfde architect ook meteen een voor die tijd modelbeluik op van honderd arbeidershuisjes. Dit zgn. De Vreese-beluik was aan de kant van de Blandijnberg toegankelijk langs twee open triomfbogen³. Slechts in 1935 werd deze wijk van meer dan 10.000 m² gesloopt voor het oprichten van de Boekentoren met Universiteitsbibliotheek en het complex van het Hoger Instituut voor Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde. Prof. Henry van de

(1) B. Baillieux, in kat. Gent, Duizend jaar Kunst en Cultuur, 3 dln., Gent 1975; dl. III, p. 103-09. Gewoonlijk vindt men de naam gespeld Leclerc-Restiaux. Wij hebben hem echter overgenomen van het plan dat zich bevindt bij Edmond de Busscher, „Plaine de Saint Pierre à Gand. Nouvelle place publique”, Gent 1869, waarvan wij aannemen dat het door de architect zelf werd getekend. — Ook Prof. Ir. G. de Leye, RUG, samensteller van een grafische studie over het plein, — waarover we het verder nog hebben — spelt de naam zoals wij, maar schrijft wel Leclerc.

(2) J. Dhondt, „Men schreef 1848”, in *Geschiedkundige Opstellen*, Antwerpen 1963, p. 173-90.

(3) Niet te verwarren met het Batavia-beluik, dat op het hoogste punt van de Blandiniusberg lag. Daar is tussen 1883-90 de fakulteit Wetenschappen gekomen, tussen de Jozef Plateastraat en de Rozier.

Velde was hiervoor als bouwmeester aangeduid, met als medewerkers Prof. J.N. Cloquet en Prof. G. Magnel ⁴.

*

Nu is het wel zo dat er altijd een Sint-Pietersplein heeft bestaan, maar die benaming is dan meer te begrijpen als een toponiem doelend op een bepaald open terrein van het abbatiale Sint-Pietersdorp. Zo lezen we bij Frans de Potter, waar hij het heeft over de verschillende funkties van de Kouter in de loop der eeuwen, dat het volk zich weliswaar normaliter steeds aldaar verzamelde, doch hij voegt eraan toe „Eenmaal kwam men ook bijeen te St.-Pieters, in 1327, maar toen was 't om slechter nieuws te vernemen” ⁵. Op die bewuste plaats moet er in ieder geval wel voldoende ruimte geweest zijn „omme tvolc en te clergie te doen commene S.P.” ⁵. Nu menen wij dat dit niet ergens anders kan zijn dan ter plaatse waar eertijds de „Kloostermarkt” werd gehouden, die bij het volk beter bekend was onder de weinig vleierende benaming „dievenmarkt”. Die rommelmarkt waar blijkbaar uitsluitend tweedehandsgoederen werden te koop geboden, had van oudsher plaats op dat Sint-Pietersplein. Want toen in 1581 de Kloostermarkt op bevel van de magistraat naar de Kouter was overgebracht, protesteerde de toenmalige abt van de Sint-Pietersabdij, Lambrecht Hu-beert (1582-95), hiertegen, en hij verkreeg van die zelfde magistraat dat de markt vanaf 1585 opnieuw op het Sint-Pietersplein bleef doorgaan. En ze werd er geregeld gehouden tot in 1810 ⁶.

Moeilijker te bepalen echter is de juiste plaats waar dat vroegere plein te situeren is. Bekijken we even enkele kaarten van Gent waarop het gebied van de Sint-Pietersabdij min of meer duidelijk te onderscheiden is. Bijvoorbeeld het bekende anonieme schilderij van 1534 in het Bijloke-museum (inv. 474) ; het panoramisch gezicht van G. Braun en F. Hogenberg, van 1576 ; dat van Ludovico Guicciardini, van 1581 ; alsook een van een goede eeuw later door Harrewyn, van 1708 ⁷. En vooral ook de zeer gespecificeerde kaart van het abdijgebied met omgeving in Ant. Sanderus' „Flandria Illustrata”, van 1641. We merken dan steeds op dat ten noordwesten, vlak buiten en vóór het domein van de abdij en van het halfronde omheinde kerkhof met kalvariekruis van de Onze-Lieve-Vrouw-parochiekerk, er nog een zeer ruime onbebouwde grond overbleef. Die strekte zich min of meer driehoekig uit tot aan de Sint-Kwintenskapel, waar de al bestaande doch slechts aan één kant bebouwde Sint-Amandstraat overging in de Sint-Pietersvrouwstraat van toen — die via de huidige Sint-

(4) De fakulteit Letteren en Wijsbegeerte is tussen 1957-62 door E. Delatte aan de kant van de Blandijnberg, 'organisch' aan de U.B. en het HIKO aangebouwd.

(5) Frans de Potter, „Gent van den oudsten tijd tot heden”, 8 dln., Gent 1886, anast. herdruk, Brussel 1975, dl. 4, p. 289.

(6) Frans de Potter, o.c., dl. 4, p. 292. — Wellicht is die markt identiek met de 'Potjesmarkt', die bij de Sint-Kwintenskapel werd gehouden. Cf. nt. 1, p. 475 van dl. I van Herman van Duyses Franse vertaling van M. v. Vaernewijck's 'Beroerlicke tijden...', Gent, 1905.

(7) De drie kaarten in „Inventaris v.h. cultuurbezit in België. Architectuur / dl. 4nb Z-W Stad Gent”, Gent 1979, resp. tgov. p. XIV ; XX ; XXIV.

Kwintensberg en Nederkouter naar de Ketelpoortbrug afdaalde. Deze plaats nu (de Eekhout, meer naar het westen, was beboomd) is duidelijk het meest uitgestrekte open terrein van Sint-Pietersdorp-binnen-de-muren, d.w.z. van dat deel van de abdijsheerlijkheid dat sedert 1253 binnen de Gentse omwalling was opgenomen, doch dat volledig onder de jurisdictie van de abt bleef. Het gebied werd begrensd door de Heuverpoort in het zuiden, de Leie in het westen, de Ketelvest in het noorden en de Schelde in het oosten.

Dit open veld op de zuidhelling van de Blandiniusberg gelegen aan de voornaamste invalswegen naar de parochiekerk vanuit de bebouwde kom in het noorden, met name aan de zoëven vermelde Sint-Pietersvrouwstraat en aan de Sint-Pietersnieuwstraat komende van de Walpoortbrug, was precies door deze ligging uitstekend geschikt voor het verzamelen van de burgers en voor het houden van markt — bijvoorbeeld van de Kloostermarkt, waarvan de naam zelf al duidelijk verwijst naar de nabijheid van de abdij. Onzes inziens mogen wij derhalve gevoeglijk aannemen dat dit terrein, waar overigens ook een welput aanwezig was ter hoogte van de huidige toegang tot de fakulteit Letteren en Wijsbegeerte⁸, wel de kern zal geweest zijn van wat men later officieel is gaan benoemen, Sint-Pietersplein.

**

Het hedendaagse Sint-Pietersplein is dus het resultaat van een officieel urbanisatieplan. Niet officieel is er echter al zowat een halve eeuw eerder een ontwerp geweest tot het aanleggen van dat plein. En we voegen er meteen aan toe: dat plein was nog veel en veel weidser en nog veel en veel imposanter! Het strekte zich namelijk uit over de hele beschikbare ruimte zoals die heeft bestaan na 1811, en wel van aan het huidige universiteitsgebouw tot aan de Voetweg, en van aan de kerk tot en met het Sint-Amandplein en daarbij de Sint-Amandstraat over haar hele breedte inbegrepen. Dit stedenbouwkundig project is evenwel klaarblijkelijk nooit voorbij het schetsmatige gekomen; nooit tot bij enige officiële instantie geraakt; en is dan ook nooit uitgevoerd.

De 'inventor' van dit grootse plein was een Menenaar, die echter meer dan dertig jaar in Gent heeft verbleven en er gestorven is: Pieter Jozef Jakob Tiberghien. Hij heeft geleefd van 30 juli 1755 tot 9 december 1810⁹. Hij is een merkwaardige figuur geweest in het toenmalige artis-

(8) Bij de aanleg van het De Vreese-beluik werd blijkbaar die welput tot een artesische pomp omgevormd. De mooie achthoekige opbouw, waarop een decoratieve lantaren, had twee leeuwepspuiers en watervangbekkens. De pomp bevond zich buiten het beluik in de Blandijnbergstraat, tussen de twee toegangspoorten op het kruispunt van de huidige Arnulfstraat. SAG, Atlas Goetghebuer, D.21/F.31/2, map 3,4.

(9) Jean Justice, „Le graveur P.J.J. Tiberghien. Sa vie, son oeuvre.” in Revue belge de numismatique, Brussel 1905. — Valt erg schraal uit: nog geen dertig pagina's, die niet meer behelzen dan zijn personalia.

G.Brunin, „Tiberghien” in Biographie Nationale, Brussel 1930-32, dl. 25, kol. 237-40. Met verwijzingen naar Justice, Lieven de Bast, Piron en Norbert Cornelissen. Deze laatste had, als eresekretaris van de Gentse akademie, op 22 december

tieke milieu van Gent, waar hij op vierentwintigjarige leeftijd was aangekomen en waar hij op 28 juni 1784 werd erkend als pooorter. Van beroep was hij edelsmid en hij was zijn leertijd begonnen in Kortrijk bij Ignaas Nolf, daarna had hij in Antwerpen gewerkt bij Verbert, en in Gent zelf was hij bij Jan Baptist Macharius Paulus in dienst geweest. Op 31 mei 1787 had hij zich gevestigd als zelfstandig meester-edelsmid. Zijn vermoedelijk proefstuk als meester, een ovaal medaillon in zilver van 18 cm hoog bij 13 cm breed waarop een vaas met bloemen, is nog te zien in het Bijlokemuseum¹⁰. Maar hij was niet enkel goud- en zilversmid, hij was tevens een uitstekend graveur in metaal en in hout, tekenaar, graficus, boekillustrator, architect, binnenhuis- en tuinontwerper en nog mèèr. En bij al die veelzijdigheid valt ons op de enorme produktiviteit van de man, want naast zijn hoofdaktiviteit van edelsmid-graveur, was hij ook nog bedrijvig als directeur van de akademie en als leraar graveren aan de Société des Beaux-Arts.

Ondanks dit alles is ons nochtans uiterst weinig precies bekend over deze artistiek begaafde en destijds erg geapprecieerde ambachtsman, die bijvoorbeeld als graveur een zeer uitgebreide cliënteel bezat, gaande van gewone particulieren alover grote industriëlen, financiers, aristokraten tot stads- en gemeentebesturen, kerkelijke instanties en... de Gentse vrijmetse-laarsloge. En over materiële overblijfselen is helemaal weinig geweten en zeker niet over wat hij heeft gepresteerd voor zijn burgerlijke klanten; gelukkig is over zijn edelsmeedwerk voor religieuze instellingen wel wat meer bekend¹¹.

In de bibliotheek van onze universiteit echter zijn in vier mappen¹² een vijfhonderdtal ontwerpen, schetsen en tekeningen van P.J.J. Tiberghien aanwezig. Al die stukken werden nu voor het eerst in het akademiejaar 1979-80 geïnventariseerd en gekatalogiseerd door mevrouw Monique Bonte-Roelandt, Deurle¹³.

In die baaierd van dokumenten hebben wij slechts èèn projekt voor urbanisatie gevonden: dat voor het Sint-Pietersplein¹⁴. Het is een onaanzienlijke — ca. 10 bij 15 cm —, vluchtige maar desondanks zeer precieze schets in inkt, waarop eigenlijk twee tekeningen voorkomen: in het midden

1810 de herdenkingsrede voor de dood van Tiberghien uitgesproken. De tekst hiervan werd opgenomen door mevr. Bonte-Roelandt - cf. noot 13.

(10) Elisabeth Dhanens, „Edelsmeedkunst” in kat. Gent, Duizend jaar Kunst en Cultuur, 3 dln., Gent 1975; dl. II, p. 308-09, afb. 79, cat. 525; Bijloke inv. 1009.

(11) Elisabeth Dhanens vermeldt dergelijk werk o.a. in „Kerkelijk edelsmeedwerk in het Meetjesland”, Maldegem 1961; en in Inventaris van het Kunstpatrimonium van Oost-Vlaanderen, Kanton Kaprijke, Cultureel Jaarboek 1953 (1958) II.

(12) „Gravures et Dessins par Tiberghien”, G 3466; G 3808; G 12827; G 14252.

(13) Onze gemeente dank aan mevr. M. Bonte-Roelandt, voor de inzage van haar onuitgegeven licentiaatsproefschrift, „P.J.J. Tiberghien, 1755-1810. Catalogus van de teruggevonden ontwerpen en gravures.” Dln. I-IIa-IIb. HIKO, Gent, 1979-80. — Er worden 482 dokumenten in behandeld.

(14) „Gravures et Dessins par Tiberghien”, G 3466, dok. nr. 483.

het projekt van de pleinaanleg in plattegrond, en eronder het panoramisch zijaanzicht van het projekt. De reële afmetingen staan aangeduid in vadem (toise)¹⁵. We zien meteen dat het hier geenszins gaat om een willekeurig plein, want bovenaan wordt het begrensd door de gearceerde plattegrond van de O.-L.-V.-St.-Pieterskerk, met ernaast rechts de twee binnenplaatsen van het pand en van de andere gebouwen van de Sint-Pietersabdij, eveneens gearceerd. Kerk en aanbouw zijn gezien vanuit het westen. Deze oriëntering vergemakkelijkt het ons uit te maken dat de parallellijnen achteraan de loop van de Schelde aanduiden; zelfs de vroegere Monnikenbrug — nu Kantienbergbrug — staat aangegeven. Buitendien geeft het ontbreken van de O.-L.-Vrouwkerk links van de Sint-Pieters ons al dadelijk de mogelijkheid te konstateren, dat de schets alvast nà 1799 werd uitgevoerd.

Het eigenlijke plein — aangeduid met „Champ de Mars” — is zodanig gecentreerd dat zijn breedteas tegenover het middendeel van de nu nog behouden westgevel van de abdijrefter ligt, terwijl de noord-zuidlengteas loopt van nagenoeg het begin van de Sint-Pietersnieuwstraat tot bijna aan de eveneens aangeduide Voetweg. Dit gedeelte van het totale pleincomplex heeft dezelfde vorm als het thans bestaande plein: een rechthoek met afgeronde korte zijden. De erop geschreven afmetingen duiden aan 40 bij 150 vadem, dat maakt zowat 72 bij 270 m voor dit centrumplein alleen al. Het lag dus in tegenstelling tot het huidige plein excentrisch ten opzichte van de kerk, tussen twee lanen met een dubbele rij bomen, waarbij de laan aan de westkant de Sint-Amandstraat volgt. Overigens wordt onderaan links dit pleinovaal nog eens met lengte en breedte opgegeven, klaarblijkelijk om duidelijk te doen uitkomen dat dit de meetkundige kern is van de hele aanleg. Het beslaat werkelijk ongeveer de helft van het gehele projekt, en is kennelijk in eerste instantie bedoeld geweest als exercitieplein voor de militairen die vlak bij in de gebouwen van de abdij en westelijk in de Kattenberg gekazerneerd lagen.

Op de hoofdtekening zelf zien we aan de noordkant op de lengteas een soort ronde basis aangeduid, en aan de zuidkant op dezelfde as een meer volumineuze vierkante basis. Op het 'skyline'-gezicht van de projektietekening eronder, worden die beide bases respectievelijk een laag ondefinieerbaar monument — misschien als 'rostra' of kommandopost bedoeld —, terwijl het vierkant de sokkel is van een hoge zuil waar bovenop een gevleugelde Nikè — deze kolom wordt naast de plattegrondschems nogmaals herhaald. Een en ander geeft dit oefenplein meer iets van een circusrenbaan met in het midden de 'spina'. En misschien is het inderdaad wel de bedoeling geweest van Tiberghien om te refereren naar het 'circus Flaminius' van de 'campus Martius'¹⁶.

Hoe dan ook, dit 'martiale' brengt ons tot het werkelijke wezen van dit hele ontwerp, en het geeft ons tevens meteen een inzicht in de tijdgeest in onze streken bij het begin van de negentiende eeuw. Immers, ten noorden van het soldatenplein en eraan aansluitend zien we een omvang-

(15) Vadem = zes voet.

(16) Kleiner circus te Rome in 221 v.K. door censor C. Flaminius op de 'campus Martius' gesticht.

rijke zwarte massa, die reikt tot aan de huidige Blandijnberg op de plaats van het plantsoentje en van de twee huizenblokken, hetzij van de Sint-Pietersnieuwstraat tot aan de Sint-Hubertusstraat. Vlak ernaast links en ook eronder op de 'skyline' wordt ons deze sombere vlek verduidelijkt, als zijnde een kunstmatig opgeworpen heuvel waarop een ruitersstandbeeld, gekeerd naar het manueuvveld. Achter en tegenaan de voet van die heuvel wordt overigens blijkbaar nóg een opbouw gesuggereerd, die echter met geen mogelijkheid te identificeren is. Ten zuiden van het plein is er de plattegrond van een vierkant gebouw, dat het gebied van het huidige Kramersplein en de Voetweg zelf inneemt. Nog ter verduidelijking is uiterst rechts, naar de Zegezuil, vluchtig de opstand van dat bouwsel geschetst: een soort klassieke tempel met een gevel van acht kolommen, waarboven een driehoekig tumpanon. Onderaan op de panoramische tekening zien we ook het zijaanzicht ervan, enigszins verborgen achter een boomaanplanting.

**

We hebben dus ervaren dat ondanks alle schetsmatigheid, de hele aanleg erg nauwkeurig en precies is gekoncipieerd, zelfs tot in details. Het is duidelijk het werk van een vakman die aan de konkreet mogelijke uitvoering van zijn projekt dacht, en niet zo maar een 'Spielerei' van een begaafd tekenaar. En dit heeft ook P.J. Goetghebuer (1788-1866), de gerenommeerde Gentse architect, tekenaar, graveur en auteur, klaarblijkelijk eveneens aldus verstaan, en daarom heeft hij dit ontwerp dan ook blijkbaar eigenhandig — zoals hij gewoon was — overgetekend, rood-groen-geel gekleurd en van randbemerkingen en kommentaar voorzien. Zijn tekening maakt nu deel uit van de „Iconografische atlas van de stad Gent”, kortweg „Atlas Goetghebuer”¹⁷ in het Stadsarchief van Gent.

Het erboven geschreven kommentaar — in erg kreupel Frans — licht ons in over dat wat ons op de oorspronkelijke schets van Tiberghien zelf niet volkomen duidelijk is: het ruitersstandbeeld¹⁸ in het noorden moest keizer Napoleon I worden, en het klassieke gebouw in het zuiden moest het kwartier van de legerstaf worden. Die verklarende bijzonderheden zal Goetghebuer wel van Tiberghien zelf hebben vernomen, want hij kende hem van nabij¹⁹.

De hele opzet van Tiberghiens plan weerspiegelt hier, zoals we aanstip-

(17) D.21/F.31/2, map 2, vel nr. 91.

(18) Er staat in de kommentaartekst o.a. 'pedestre' i.p.v. 'équestre', terwijl het hier toch duidelijk gaat om een ruitersbeeld. Gezwegen nog van de vele fouten, heeft de auteur ervan ook de naam in de signatuur verkeerd gespeld: *Tie*berghien. Een en ander doet ons aarzelen aan te nemen of Goetghebuer zelf de commentaren heeft *geschreven*, want hij was immers toch ook een gewaardeerd auteur. Wel is het ons opgevallen in bundel G 3466, dat op vele tekeningen door Goetghebuer uitgevoerd *naar ontwerpen* van Tiberghien, diens naam foutief *Tie*berghien staat gespeld; bv. op dok. nr. 658, 683, 685.

(19) De zgn. 'laatste medaille', die Tiberghien nog heeft ontworpen op 7 augustus 1810, was bijvoorbeeld bestemd voor P.J. Goetghebuer, die toen primus van de Gentse akademie was geworden.

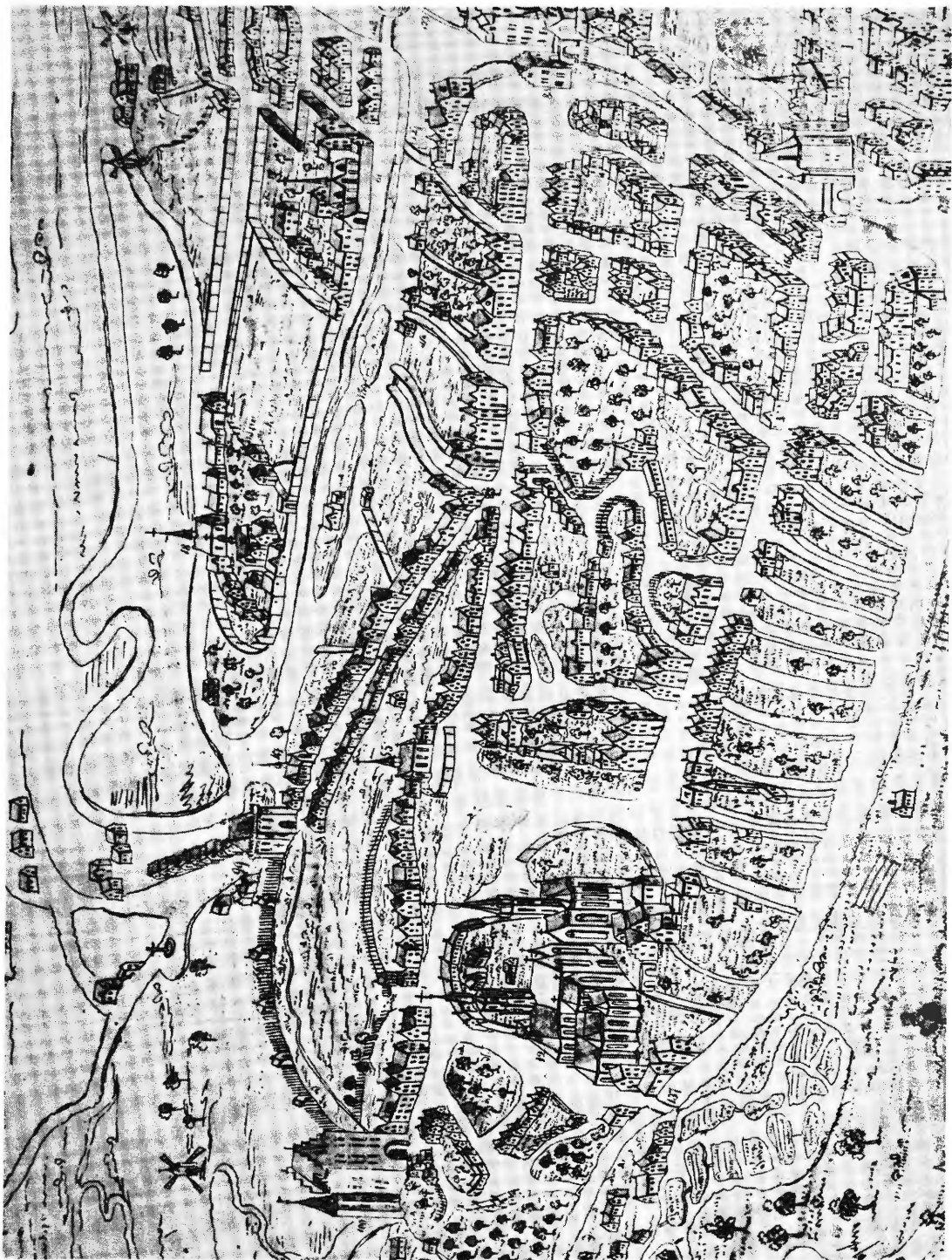
ten, een beeld van de tijd waarin Vlaanderen te maken had met Oostenrijkse verlichte despoten, met Franse revolutionairen, met Buonaparte, en in ieder geval met de overheersing van het Frans, met al de funeste gevolgen van dien. Tiberghien nu was, zoals de meeste 'Halbgebildete' hier in den lande, franskljon en bewonderaar van Napoleon. Hij heeft zeer veel grafisch werk gemaakt voor de Franse departementale besturen, voor de legerstaven, voor hogere militaire bevelhebbers. Hij was ook de ontwerper van twee triomfbogen ter gelegenheid van het bezoek van Napoleon en Marie-Louise aan Gent op 17 mei 1810, en waarvan vooral die voor de Kamer van Koophandel door Tiberghien ontworpen en op de Koornmarkt opgericht, was opgevallen. Voor dat zelfde bezoek had hij zelfs de standaard voor de erewacht van Gent, die de keizer zou begeleiden, ontworpen.

Het ligt dus helemaal in de lijn, dat Tiberghien zijn pleinontwerp werkelijk enkel funktioneel heeft gezien als een praktisch oefenveld voor het leger van zijn keizer, onder wiens ogen — in de letterlijke zin — het hier zou kunnen evolueren. Het lijkt ons trouwens niet onmogelijk dat hij zich voor het ruitersstandbeeld bovenop een heuvel of rots heeft geïnspireerd op dat van Pjotr Pjerveej (Peter de Grote) (1672-1725), dat in 1766 te Pjetrograd werd gemaakt door de Fransman Etienne-Maurice Falconet (1716-91), en in 1782 op last van Jekatarina II (1729-96) vlak bij de Njevastroom werd opgesteld²⁰. Die tsaar werd immers ook verondersteld vanop zijn verheven en steigerend ros zijn 'zelfgeschapen' vloot ten eeuwigen dage te schouwen...

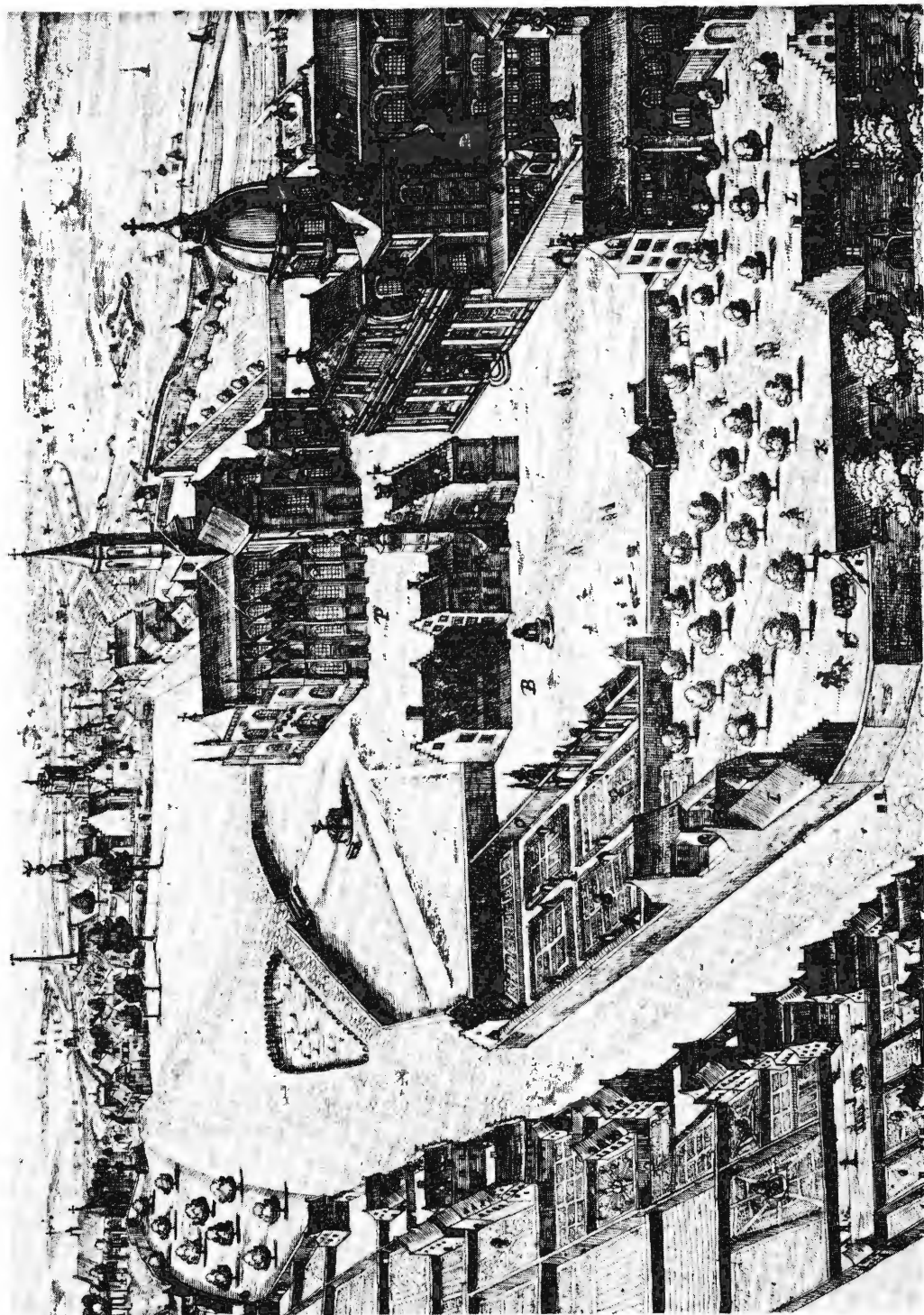
Uit de kommentaartekst leren we eveneens dat de heuvel zou worden opgeworpen met grond die zou voortkomen uit de nivellering van het hele terrein. En het is nu deze voorwaardelijke wijs van uitdrukken die Goetghebuer ons heeft willen begrijpelijk maken, door vlak onder het ontwerp van Tiberghien nog een andere schets over te tekenen, die de toestand van het Sint-Pietersplein laat zien zoals die was op het ogenblik dat Tiberghien zijn projekt heeft gemaakt. En inderdaad, de hele zuidelijke helft ervan bestond niet eens want die was nog volgebouwd met allerlei utiliteitsgebouwen van de abdij, van aan de kerk en in het verlengde van haar zuidgevel dootlopend naar de overkant tot aan de Sint-Amandstraat. Er waren, van oost naar west, achtereenvolgens de zeer lange vleugel waar de abt verblijf hield, bestaande uit een paar gebouwen met erachter tuinen die ze afscheidden enerzijds van het oostelijk abdijsdomein (nu nog grotendeels overeind) en anderzijds van de proosdij en van het pijndershuis (gevangenis) die naar het zuiden liepen. Overigens werd deze plattegrond oorspronkelijk getekend door een andere bekende tijdgenoot van Tiberghien en van Goetghebuer, de stadsarchitekt J.B. Pisson (1763-1818)²¹.

(20) Het beeld met het voor de gewone Rus onleesbare en onverstaanbare Latijnse opschrift, „Petro Primo Catharina Secunda MDCCLXXXII”, werd door het volk toen, en ook nu nog, gewoon genoemd: „bronzoveej vsadniek”, de bronzen ruiter.

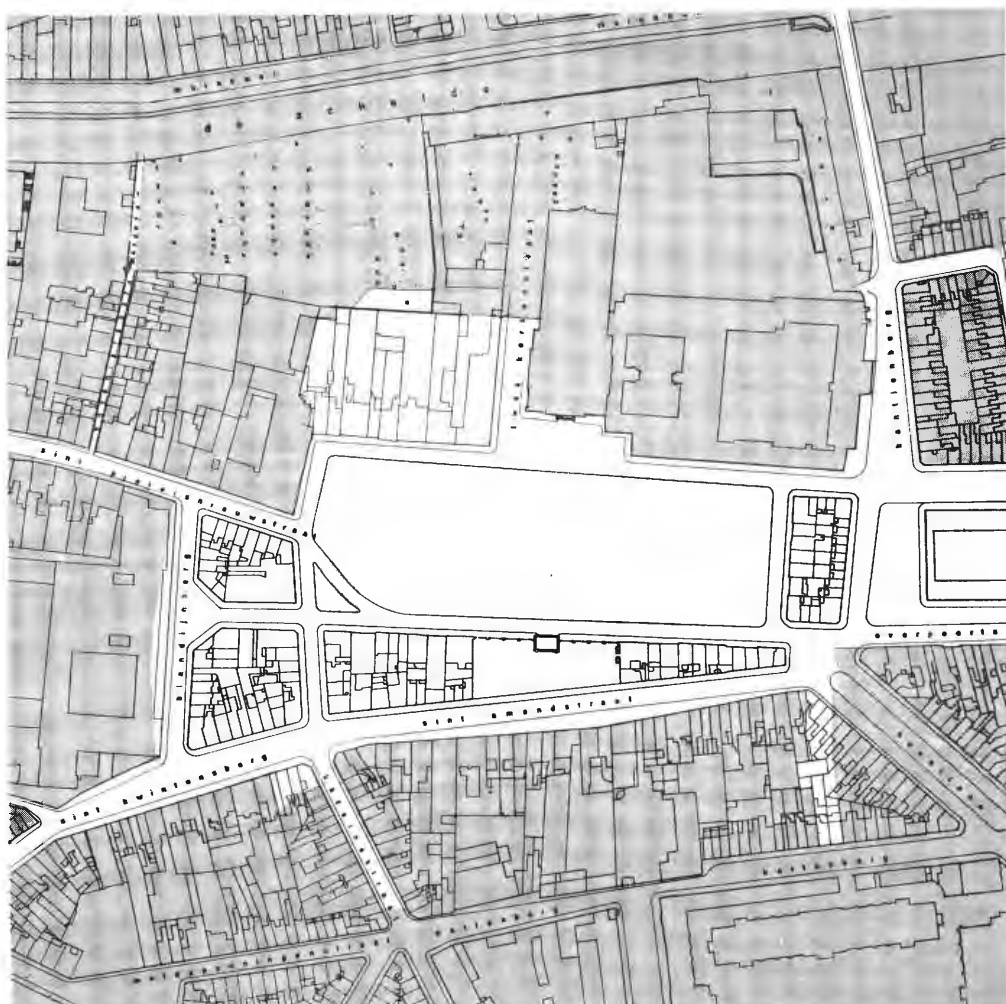
(21) Verrassend is hier wel onderaan het certificaat van de expert-architekt Joseph Lefranc, gedateerd „le 15 germinal an 21 de la Rép. Franc.”. Dit is 4 april 1813,

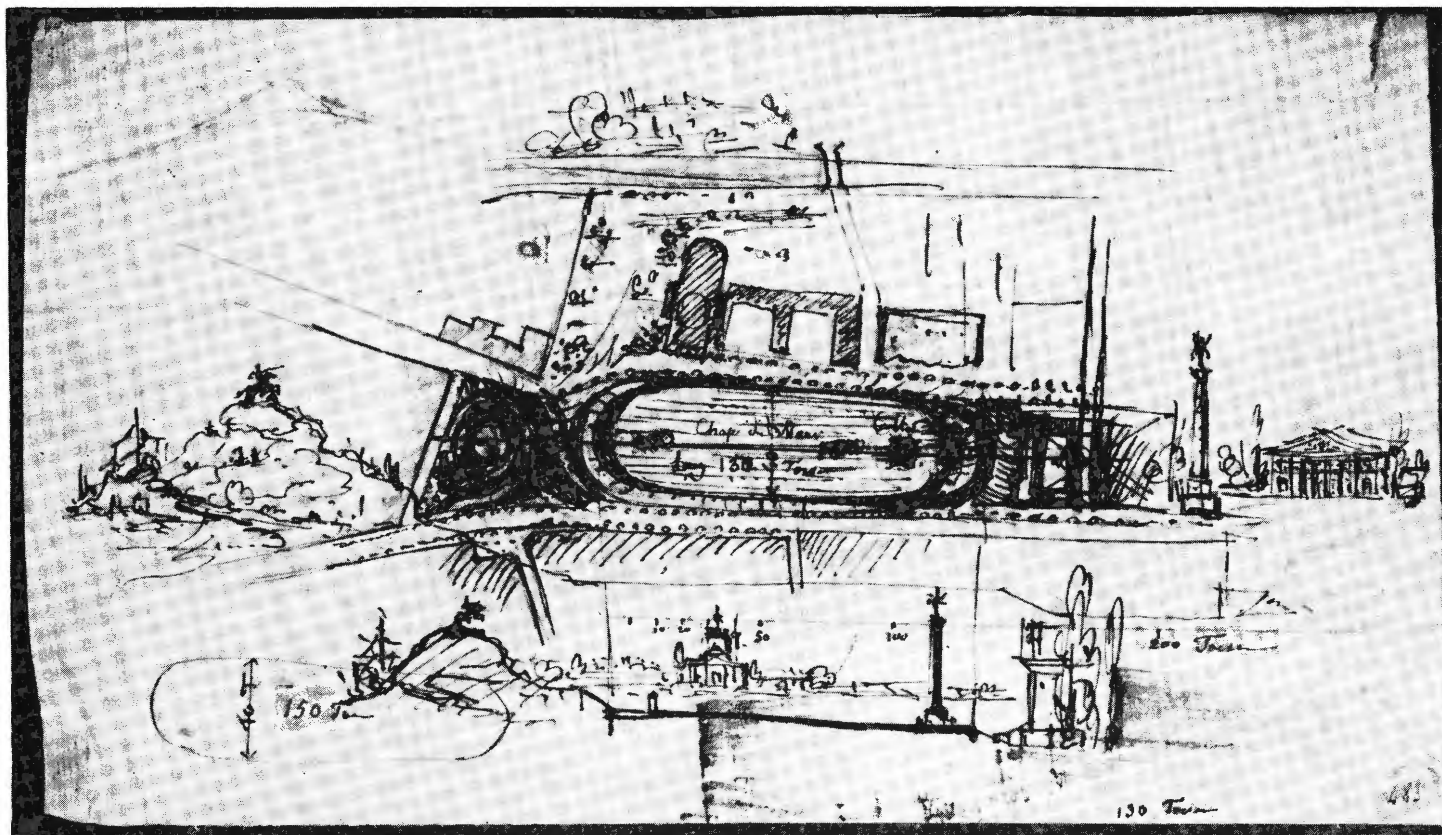
1. Links het abdijgebied met de oorspronkelijke kerk en ernaast rechts de O.L.-Vrouweparochiekerk. Op dit fragment van de anonieme kaart 'Ganda Gallie Belgice Civitas Maxima' van 1534, is de ruimte in het noordwesten ervan duidelijk te zien. Facsimile N. Heins.

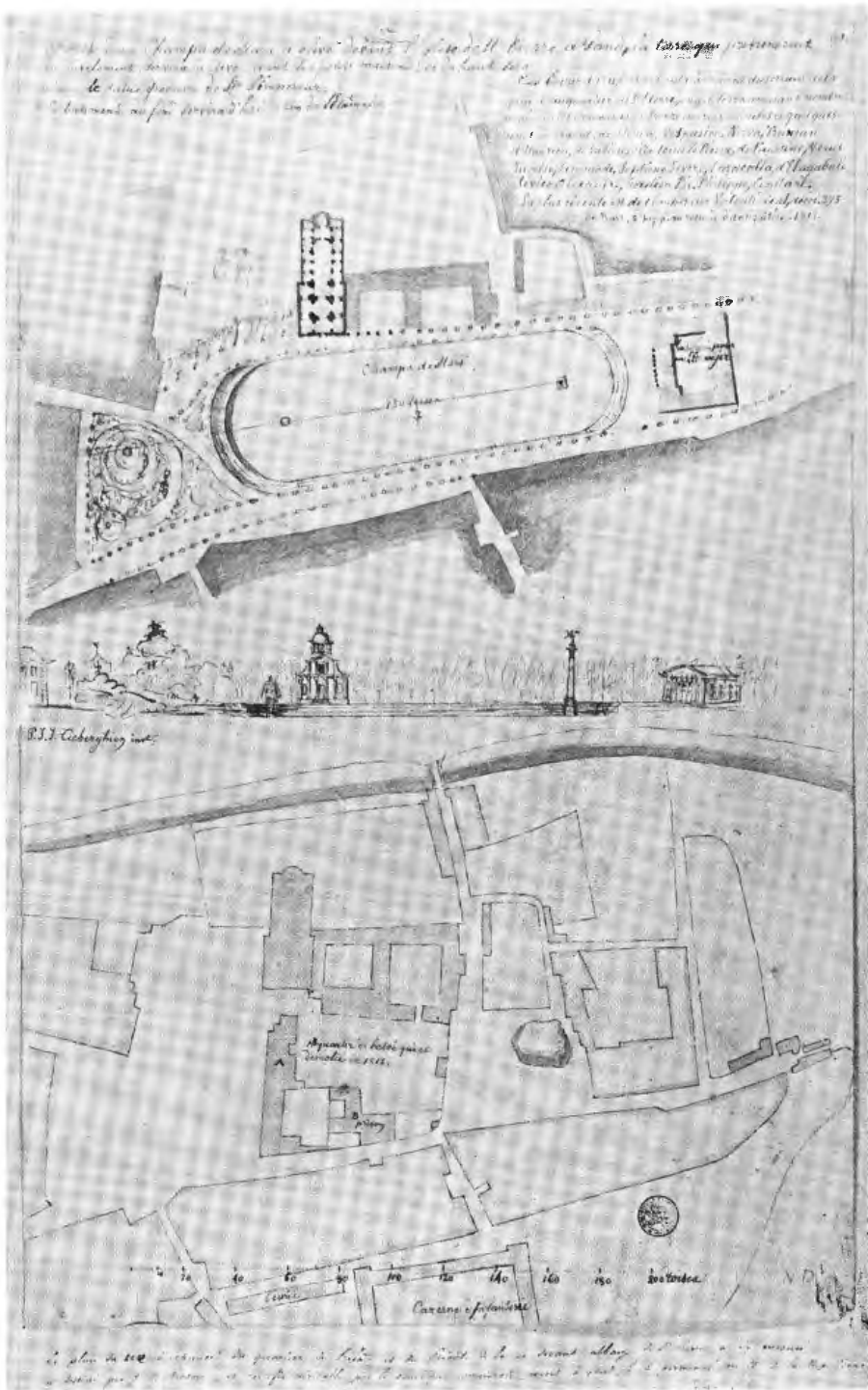
2. Op dit fragment van het abdijdomein met belendende O.-L.-Vrouwekerk bevindt zich linksboven de ruimte van het Sint-Pietersplein. Uit A. Sanderus' „Flandria Illustrata” van 1641, tom. prim., p. 114; B.U.G.

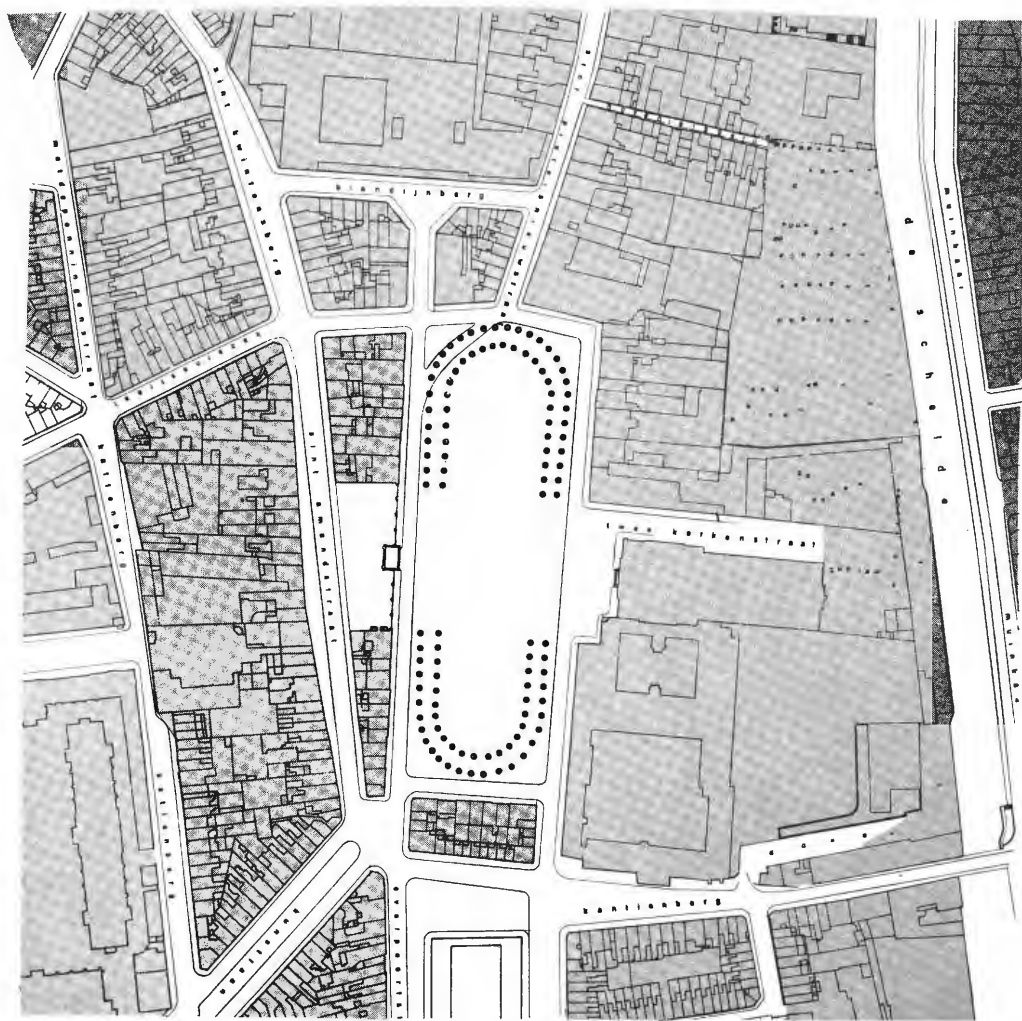
3. Het gebied van het Sint-Pietersplein nà 1811. Alle abdijgebouwen van aan de O.-L.-V.-Sint-Pieterskerk naar het zuiden en het westen toe zijn gesloopt. Rechts liep het terrein nog door tot aan de Voetweg.

4. Oorspronkelijke schets van het ontwerp voor de aanleg van het Sint-Pietersplein.
Door P.J.J. Tiberghien vermoedelijk getekend in 1810. Bevindt zich in de B.U.G.

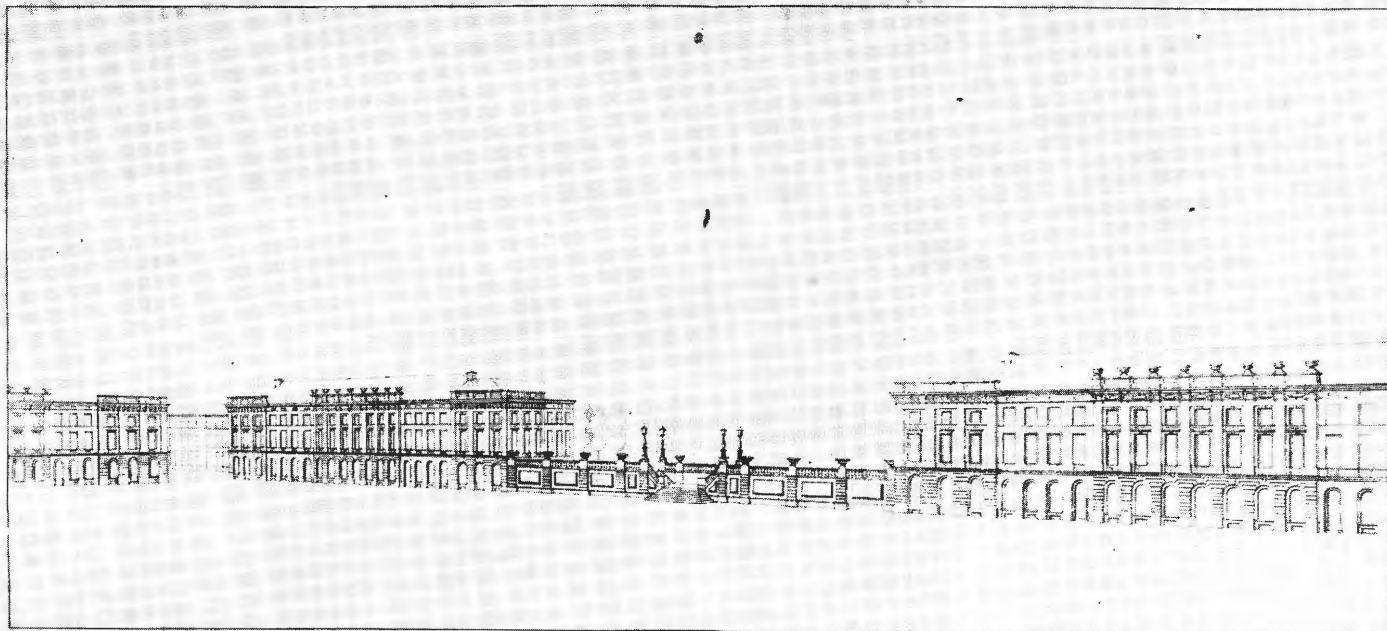

5. Tiberghiens ontwerp met eronder de situatietekening tot 1811 door J. B. Pissone, beide overgetekend in de Atlas Goetghebuer, SAG. Bovenaan : tekst met toelichtingen bij Tiberghiens plan. Rechts : tekst uit Kan. M. J. de Bastis (1753-1825) 'Supp. au Recueil d'Antiquités...', 1813, over Romeinse muntvondsten op het plein. Onderaan : certificaat van expert-architect J. Lefranc.

6. Het Sint-Pietersplein zoals het nu nog is — maar zonder zovele bomen. Het hoger gelegen Sint-Amandplein bevindt zich precies in de lengteas van de kerk. Nieuwe huizenblokken en straten vullen de ruimte van vroeger.

*Vue perspective de la place de St. Amant à Gand.
Pendant face de l'église de Notre Dame.*

Pl. Le Clerc-Restieaux, architecte à Gand, inv.

7. Charles Le Clerc-Restieaux ontwierp meteen ook het drie meter hoger gesitueerde Sint-Amandplein, en evenzo de omringende eenvormige neoklassieke huizenrijen.

Tiberghien heeft dus werkelijk groot gezien en heeft in zijn verbeelding een om zo te zeggen 'imperiaal' plein geschapen, en tegelijkertijd daardoor het besloten en vredige karakter van de Sint-Pieterswijk grondig veranderd in een militair revier. Wel had hij er op zijn manier eveneens een 'Gesamtkunstwerk' van gemaakt, doch zonder zijn plein tot een gewone binnenplaats te maken geprangd tussen eenvormige woonhuizen. Zijn idee is geweest, een onbegrensd manoeuvreveld voor de troepen te scheppen!

Architecturaal had hij de nivellering van het nogal bruusk afzinkende Blandijngebied goed opgelost, door het probleem van de berging van de af te graven grond te ondervangen door de oprichting ter plaatse zelf van de standbeeldheuvel. Wellicht heeft later Le Clerc-Restieaux Tiberghiens schetsen gezien en heeft hij zich hierop geïnspireerd om met de afgravinggrond evenzo een heuvelplateau op te werpen²² tot aanleg van zijn Sint-Amandplein, dat ging dienen als doorbraak in de westelijke huizenwand van zijn groot plein en als verbinding naar de Sint-Amandstraat.

**

Over de datering van de ontwerpschets van Tiberghien, zijn wij van oordeel dat hij ze omstreeks de helft van het jaar 1810 moet hebben gemaakt²³. Hij moet nog in de euforie van het keizerlijk bezoek hebben verkeerd, toen hij zoveel lof had geoogst door het succes van zijn erebogen en zijn vaandel voor de erewacht. En als dan ook al aanstonds een tweede bezoek van zijn keizer in het vooruitzicht werd gesteld (dat er in 1811 ook gekomen is), is het zeer goed mogelijk dat Tiberghien zijn inspiratie van het ogenblik meteen heeft vastgelegd, met de bijgedachte het stadsbestuur te kunnen overhalen bij de volgende visite de imperator nóg waardiger te onthalen en nóg meer in (diens) stijl.

**

Van stedenbouwkundig standpunt uit bekeken zou Tiberghiens plan heden niet meer kunnen aanvaard worden, gewoon omdat soldaten niet langer midden in de stad exerceren, terwijl dat vroeger, toen er nog vele vage terreinen binnen de stadswallen voorkwamen, wél gebruikelijk was²⁴. Ook dat van Le Clerc-Restieaux zou om dezelfde reden niet meer in aanmerking komen. Want, en dit is nu net de verwantschap en de overeen-

terwijl de Franse revolutionaire kalender uiteraard maar tot het keizerrijk, d.i. 1804, in voege is geweest. We zullen dus misschien moeten lezen „an 11”, d.i. 1803. Buitendien staat op het plan zelf „demolie en 1812”, terwijl dit 1811 dient te zijn. Wellicht is een en ander te wijten aan de drager van de onbekende initialen 'VD', rechts onderaan, die we elders — cf. noot 8 — aantreffen als 'AVD', tekenaar van de pomp(?).

(22) Een gedeelte van de afgegraven grond werd ook bij het toen eveneens in aanbouw zijnde Zuidstation aangewend.

(23) Mevr. Bonte-Roelandt stelt het jaar 1807, uit overwegingen betreffende stijl.

(24) In de Atlas Goetghebuer, F.22/D.17, zien we hoe in 1822 soldaten oefenen op een terrein met bomen, links naast de O.-L.-Vr.-St.-Pieterskerk.

komst tussen beide pleinen : in wezen hadden ze alle twee tot doel, het laten oefenen, paraderen en schouwen van troepen! Inderdaad, we lezen bij Edm. de Busscher²⁵ ook over het huidige Sint-Pietersplein 'La place inférieure (tgov. het hoger gelegen Sint-Amandplein), destinée aux revues de la garnison...', en verder noemt hij het 'place d'armes' aangelegd ter verfraaiing van het 'quartier militaire', waardoor de hele nieuwe wijk aldaar is geworden tot het stadsgedeelte dat men voortaan zal gaan noemen 'la Ville militaire de Saint Pierre'²⁶.

Een halve eeuw na P.J.J. Tiberghien heeft dus ook Ch. Le Clerc-Restieaux nog eerst en vooral aan een 'campus Martius'²⁷ gedacht. Hij maakte dat oefenveld echter veel kleinschaliger, veel minder martiaal — de tijden van de Corsicaan waren voorbij — en vooral knusser, waar de legerstaf desnoods vanaf de balustrade van het Sint-Amandplein zijn troepen kon observeren, en de burgerman vanuit de omringende huizen de dolle daden van de plaatselijke soldateska kon commentariëren, veilig bij koekjes en koffie...

**

Na deze ontdekkingsstocht naar de voorganger van het ons zo vertrouwde Sint-Pietersplein, waar eigenlijk het wapengekletter niet van de lucht is geweest, willen wij besluiten met de vreedzame, retorische vraag van Prof. Ir. G. de Leye aan het einde van zijn inleiding tot de Grafische Studie 'Sint-Pietersplein', Studie van het Centraal Architectenbureau RUG, die ons van zulk enorm nut is geweest²⁸ : „Wat betekent het St.-Pietersplein in het Gent van morgen?”.

(25) O.c., cf. noot 1.

(26) Het latente besef dat het Sint-Pietersplein eigenlijk altijd veel groter was geweest dan wat LC-R er heeft van gemaakt, ontmoeten we nog in 1898 toen de benaming van het huidige Kramersplein nog luidde 'Klein Sint-Pietersplein', hoewel het Kramersplein juist door de aanleg van het Sint-Pietersplein was ontstaan. Cf. Atlas Goetghebuer, D.21/F.31, map 11, aanleg van de Kunstlaan. — Wij vestigen er de aandacht op, dat in de Atlas Goetghebuer nog lange tijd na 1866 documenten van latere datum en van vreemde herkomst werden gedeponereerd. Cf. Nat. Biogr. Wdb., 5, kol. 379-386, Dr. Fr. Dambre-van Tyghem.

(27) In de „Inventaris van het Cultuurbezit in België. Architectuur : dl. 4nb Z-W Stad Gent”, Gent 1979, p. 424, staat dat het Sint-Pietersplein werd „voorzien als marsveld”. Bedoeld is natuurlijk, als oefen-, exercitie- of manoeuverveld of -plein voor soldaten. Weliswaar wordt vaak „marsveld” gebruikt, doch dit ten onrechte, want klein geschreven heeft het geen zin, en het komt dan ook niet als zodanig voor in de gebruikelijke woordenboeken der Nederlandse taal. Alleen Marsveld met een hoofdletter is aanvaardbaar, gewoon als vertaling van „campus Martius”.

(28) Al onze afbeeldingen — op drie na — hebben we te danken aan de uiterste bereidwilligheid betoond door het Centrale Architectenbureau. We zijn vooral erkentelijk tegenover Ir. J. Debacker en Arch. Ivo Verhaeghe.